

ความเบื้องต้น

ความผิดทางอาญาเกิดขึ้นด้วยการกระทำของบุคคลในสังคม วิทยาศาสตร์ในทางอาญา (criminal science) จึงจัดว่าเป็นการศึกษาถึงสังคมอย่างหนึ่ง มีความมุ่งหมายที่จะค้นหาสาเหตุแห่งการกระทำความผิด วิธีการที่จะลดจำนวนการกระทำความผิด ตลอดจนกำหนดกลไกในอันที่จะปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด แยกเป็นสาขาที่เกี่ยวข้องในวิทยาศาสตร์ทางอาญาได้ดังนี้

1. อาชญวิทยา (criminology)
2. นโยบายทางอาญา (criminal policy) และ
3. กฎหมายอาญา (criminal law)

อาชญวิทยาเป็นวิชาที่ศึกษาถึงสาเหตุของการกระทำความผิด ซึ่งประกอบด้วย

- (ก) criminal biology สืบสวนถึงสาเหตุอันอาจพบจากตัวของผู้กระทำความผิดเอง ไม่ว่าจะเป็นทางร่างกายหรือทางจิตใจ เช่น ความโน้มเอียงทางกรรมพันธุ์ หรือจิตใจบกพร่อง
- (ข) criminal sociology สืบสวนถึงภาวะสิ่งแวดล้อมอันเป็นปัจจัยให้เกิดการกระทำความผิดขึ้น

เมื่อศึกษาได้สาเหตุแห่งการกระทำความผิดเป็นข้อมูลแล้ว ก็ต้องศึกษาค้นหาวิธีการที่จะบำบัดป้องกันมิให้การกระทำความผิดเกิดขึ้น หรืออย่างน้อยที่สุดก็ต้องให้การกระทำความผิดนั้นมีจำนวนลดลง แล้วกำหนดเป็นนโยบายทางอาญาต่อไป จึงต้องมีการค้นคว้าหามาตรการขององค์การทางสังคมอันเหมาะสมที่จะป้องกันการกระทำทั้งหลายที่จะก่อให้เกิดภัยอันตรายต่าง ๆ ถ้าภัยอันตรายนั้น ๆ เกิดขึ้นแล้วก็ต้องมีกฎหมายบังคับบัญชาแก่ผู้ก่อให้เกิดภัยอันตรายเช่นว่านั้น ในขณะนี้เองจึงเป็นหน้าที่ของรัฐจะกำหนดเป็นนโยบายว่า การกระทำที่ก่อให้เกิดภัยอันตรายอย่างไรหนั้นสมควรจะให้ผู้กระทำความผิดแต่เพียงเฉพาะในทางแพ่งเท่านั้น และอย่างไรหนั้นสมควรจะกำหนดให้ผู้กระทำต้องมีความรับผิดชอบทางอาญา อันมีบทบังคับว่าผู้กระทำจะต้องรับโทษ ถ้ารัฐกำหนดว่าการกระทำที่ก่อให้เกิดภัยอันตรายอย่างไรหนั้นเป็นความผิดอาญา ซึ่งผู้กระทำจะต้องรับโทษแล้ว นั่นคือ กฎหมายอาญา

กฎหมายอาญาและกฎหมายแพ่งมีบางส่วนที่เป็นทำนองเดียวกัน กฎหมายอาญามีส่วนก่อให้เกิดความรับผิดชอบทางแพ่งก็มี ในขณะที่เดียวกันกฎหมายแพ่งก็มีส่วนสำคัญในวิวัฒนาการของกฎหมายอาญาด้วย อย่างไรก็ตาม กฎหมายอาญาและกฎหมายแพ่งมีข้อแตกต่างกันมาก กฎหมายอาญาจัดอยู่ในสาขากฎหมายมหาชน (public law) อันหมายถึงกฎหมายที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของชุมชนกับรัฐ แตกต่างกับกฎหมายแพ่งซึ่งจัดอยู่ในสาขากฎหมายเอกชน

(private law) อันหมายถึงกฎหมายที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของชุมชนแห่งรัฐด้วยกัน นี่เป็นการกล่าวตามทฤษฎี แต่อันที่จริงในกรณีบางเรื่องก็อาจแบ่งแยกกันได้ง่าย เช่น ก. ทำร้าย ข. ก็เป็นการกระทำในระหว่างสมาชิกของชุมชนด้วยกัน เป็นการกระทำระหว่างเอกชนต่อเอกชน แต่รัฐจำเป็นต้องยื่นมือเข้ามาโดยถือว่าการกระทำเช่นนี้เป็นการกระทำต่อรัฐด้วยเพราะเอกชนแต่ละคนนั่นเองเป็นส่วนประกอบให้เกิดชุมชนขึ้น

กฎหมายอาญาหรือกฎหมายแพ่งต่างเป็นบทบัญญัติที่มีความมุ่งหมายที่จะให้ความประพฤติ (conduct) ของประชาชนเป็นประโยชน์แก่สังคมอันเป็นส่วนรวม ป้องกันมิให้ประชาชนกระทำการอันไม่ดีไม่งามต่อสังคม กฎหมายแพ่งได้กำหนดให้เกิดมีความรับผิดชอบในความเสียหายอันเกิดจากการละเมิด หรือผิดสัญญา บังคับให้ประชาชนกระทำในสิ่งที่ดีงามต่อสังคม เช่นการทำสัญญา ก็ต้องไม่เป็นการฝ่าฝืนต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน กฎหมายอาญาได้กำหนดความรับผิดชอบของบุคคล เมื่อกระทำการอันเป็นปฏิปักษ์ต่อสังคมและไม่ปฏิบัติในสิ่งที่ควรจะทำให้เป็นประโยชน์แก่สังคมเช่นเดียวกัน โดยกำหนดความรับผิดชอบของผู้ฝ่าฝืนด้วยการลงโทษ

แม้ว่าความมุ่งหมายของกฎหมายเป็นอย่างเดียวกันดังกล่าวกฎหมายอาญาและกฎหมายแพ่งก็ยังมีข้อแตกต่างกันอยู่มาก ความผิดทางอาญาส่วนใหญ่จะมุ่งไปทางความประพฤติที่ไม่ต้องด้วยศีลธรรมยิ่งกว่าความผิดในทางแพ่ง การบังคับความประพฤติในทางอาญาได้แก่โทษ ส่วนการบังคับในทางแพ่งคือการใช้เงินหรือกำหนดหน้าที่ที่จะพึงปฏิบัติต่อผู้ได้รับความเสียหาย

ความผิดทางแพ่งที่ใกล้ชิดกับความผิดทางอาญาได้แก่กรณีละเมิด กฎหมายอาญามุ่งหมายที่จะคุ้มครองมหาชนหรือชุมชนให้ปลอดภัยจากภัยอันตราย ส่วนกฎหมายแพ่งได้แก่การกำหนดค่าทดแทนที่จะต้องชดใช้แก่ผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการละเมิด ความผิดทางอาญานั้นเน้นหนักไปในทางจิตใจที่ชั่วร้ายของผู้กระทำความผิดหรือการละเมิดต่อศีลธรรม แต่ความผิดในทางแพ่งได้เน้นหนักไปในทางที่จะปรับประโยชน์ของเอกชนที่ขัดกันให้เป็นผลตามที่สังคมต้องการ จริงอยู่ความประพฤติบางอย่างอาจเป็นได้ทั้งความผิดทางอาญาและทางแพ่ง เช่น แดงตีศีรษะดำแตกโดยเจตนา แดงมีความรับผิดชอบทั้งทางอาญาและทางแพ่ง แต่ในบางกรณีความรับผิดชอบอาจจะเกิดขึ้นเฉพาะทางอาญาหรือเกิดขึ้นเฉพาะทางแพ่งก็ได้ เขียวยิงเหลืองขณะที่เหลืองนอนหลับโดยเจตนาฆ่า แต่ยิงไม่ถูก เขียวมีความผิดทางอาญาแล้วแต่ไม่ต้องรับผิดชอบในทางละเมิด เพราะเหลืองไม่ได้รับความเสียหายแต่ประการใด การกระทำโดยประมาทเป็นลักษณะโดยทั่วไปที่จะก่อให้เกิดความรับผิดชอบต่อผู้ที่ได้รับความเสียหายในทางแพ่ง ความประมาทนี้ไม่ได้หมายความว่า จะก่อให้เกิดความรับผิดชอบทางอาญาเสมอไป กฎหมายอาญากำหนดไว้เฉพาะความผิดบางอย่างเท่านั้นที่จะก่อให้เกิดความผิดทางอาญาได้ เช่น สีโดยประมาทวิ่งไปชนรถจักรยานสองล้อของสาหล้า รถจักรยานเสียหาย สีต้องรับผิดชอบชดใช้ค่าเสียหายแก่สา แต่สีไม่มี

ความผิดทางอาญา ในกรณีละเมิดโดยจงใจ ความยินยอมของผู้เสียหายเป็นข้ออ้างแก้ตัวเพื่อมิให้ผู้ละเมิดต้องรับผิดชอบได้ แต่ความยินยอมของผู้เสียหายในความผิดอาญาจะยกเป็นข้อแก้ตัวได้ก็แต่เฉพาะในกรณีที่มีกฎหมายบัญญัติไว้ซึ่งมีน้อยเรื่องมาก หญิงยอมให้ผู้อื่นทำแท้ง ผู้ทำแท้งไม่ต้องรับผิดชอบทางแพ่ง แต่จะยกเป็นข้อแก้ตัวว่าตนไม่ต้องรับผิดชอบทางอาญาเพราะหญิงยินยอมหาได้ไม่ ความเสียหายที่เกิดขึ้นด้วยความประมาททั้งสองฝ่ายเช่น อินและนาขับรถยนต์ชนกัน ทั้งสองฝ่ายต่างประมาท ความรับผิดชอบในทางแพ่งของอินและนาจะมีต่อกันอย่างไร ก็ต้องแล้วแต่ว่าใครจะประมาทยิ่งหย่อนกว่ากัน แต่ถ้าเป็นความผิดทางอาญาแล้ว การที่จะอ้างว่าอีกฝ่ายหนึ่งประมาทด้วย ตนจึงไม่ต้องมีความผิดหาได้ไม่ ตามตัวอย่างข้างต้น หากการขับรถยนต์ชนกันเป็นเหตุให้คนโดยสารที่นั่งมาในรถของอินถึงแก่ความตาย อินจะอ้างว่านาที่ประมาทด้วยและประมาทยิ่งกว่าตน ตนจึงไม่ควรมีความผิดหาได้ไม่

ในกรณีละเมิด กฎหมายแพ่งมุ่งไปในเรื่องการชดเชยค่าเสียหายทดแทนแก่ผู้ได้รับความเสียหายเพราะการกระทำโดยละเมิดนั้น ดังนั้น เด็ก คนวิกลจริต จะต้องรับผิดชอบในทางแพ่ง แต่กฎหมายอาญาได้มุ่งไปในทางจิตใจของผู้กระทำยิ่งกว่า ฉะนั้นในกรณีเด็กหรือคนวิกลจริตกระทำความผิด จึงมีบทยกเว้นโทษให้

แม้ว่ากฎหมายอาญาจะได้กำหนดความประพฤติของบุคคลคล้อยตามหลักในทางศีลธรรม เช่น ลักทรัพย์ ฆ่าคน วางเพลิง ข่มขืนกระทำชำเรา แต่ก็มิได้หมายความว่ากฎหมายอาญา ยอมรับเอาหลักในศีลธรรมมาบังคับเป็นความผิดทางอาญาเสียทั้งหมด เช่น ภรรยามีชู้ การชำเราผิดธรรมดา แม้จะเป็นเรื่องผิดด้วยศีลธรรม แต่ก็ไม่ใช่ความผิดทางอาญา ในทางตรงกันข้าม ความประพฤติของบุคคลบางประการ แม้จะไม่เกี่ยวข้องกับศีลธรรมเลย กฎหมายอาญาได้บัญญัติว่าเป็นความผิดก็มี เช่นการกระทำโดยประมาทซึ่งปราศจากจิตใจที่ชั่วร้าย หรือแม้การกระทำบางเรื่องซึ่งกฎหมายไม่ต้องการเจตนาเลยก็มี ยิ่งกว่านั้นการกระทำที่ก่อรูปไปด้วยเจตนาดี ไม่ชั่วร้าย กฎหมายอาญาก็ยังถือว่าเป็นความผิดก็ยังมีเหมือนกัน เช่น ฆ่าคนที่ตนรัก เพื่อให้พ้นจากความทนทุกข์ทรมานด้วยโรคร้าย หรือปล้นทรัพย์จากคนร่ำรวยมาแจกจ่ายแก่คนยากจน

แม้ว่าความประสงค์อย่างกว้าง ๆ ของกฎหมายอาญาได้แก่การป้องกันภัยอันตรายแก่สังคม แต่เพื่อความจำเป็นอย่างอื่นเพื่อประโยชน์ของรัฐ รัฐก็จำเป็นต้องบัญญัติถึงความประพฤติบางอย่างของบุคคลในรัฐ เช่น เพื่อประโยชน์ในการเก็บภาษีอากรสำหรับบำรุงรัฐ ก็ต้องมีบทบัญญัติเป็นความผิดอาญาแก่ผู้หลีกเลี่ยง เพื่อประโยชน์แก่การควบคุมสติของพลเมือง ก็ต้องบังคับให้แจ้งความคนเกิด คนตาย คนย้ายตำบล เพื่อประโยชน์ในการที่รัฐจะมีกำลังในการป้องกันประเทศ ก็ต้องบังคับให้พลเมืองเข้ารับราชการทหาร

ดังนั้น การกระทำอย่างไหนบ้างที่ควรถือว่าเป็นความผิดทางอาญาก็สุดแต่นโยบายทางอาญาของรัฐที่จะกำหนดขึ้น ที่จะรู้ว่าการกระทำอย่างนั้นอย่างนี้เป็นความผิดอาญาหรือไม่ จึงต้องดูว่ามีบทบัญญัติของกฎหมายว่าเป็นความผิดหรือไม่และได้กำหนดโทษไว้หรือไม่ ความผิดและโทษเป็นของควบคู่กัน โทษได้กำหนดขึ้นไว้สำหรับผู้กระทำความผิด ถ้ามีกฎหมายควบคุมความประพฤติของบุคคลไว้แต่ไม่มีบทลงโทษผู้ฝ่าฝืน จะถือว่าการฝ่าฝืนนั้นเป็นความผิดอาญาไม่ได้ จึงมีหลักกฎหมายที่กล่าวว่า “ไม่มีความผิดหรือการลงโทษ ถ้าปราศจากกฎหมาย” (NULLUM CRIMEN; NULLA POENA SINE LEGE) หมายความว่า ตราบใดที่ไม่มีกฎหมายบัญญัติว่าการกระทำเช่นนั้นเช่นนั้นเป็นความผิดแล้ว จะถือว่าการกระทำนั้นเป็นความผิดมิได้ และจะลงโทษอย่างใดก็ต้องมีกฎหมายบัญญัติไว้

ในสมัยโบราณ กฎหมายมิได้แยกแยะให้เห็นได้ชัดเจนว่าอะไรเป็นแพ่ง อะไรเป็นอาญามีบทบัญญัติรวม ๆ กันอยู่เหมือนกันทุกประเทศ วิวัฒนาการของกฎหมายทำให้แยกออกได้ว่าอะไรคือแพ่ง อะไรคืออาญา สำหรับประเทศไทย มีกฎหมายที่แบ่งแยกให้เห็นได้ชัดเจนเมื่อมีการประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 ซึ่งบัญญัติเป็นรูปประมวลกฎหมาย (code) ต่อมาได้มีประมวลกฎหมายอาญาประกาศใช้แทนเมื่อ พ.ศ. 2499 ซึ่งใช้ตลอดมาจนถึงปัจจุบันเรียกว่า “ประมวลกฎหมายอาญา”

เมื่อกล่าวถึงกฎหมายอาญาในความหมายอย่างกว้าง ย่อมรวมทั้งกฎหมายอาญาในส่วนที่เป็นสารบัญญัติ (substantive law) และส่วนที่เป็นวิธีสบัญญัติอันได้แก่วิธีพิจารณาความ (criminal procedure) กฎหมายอาญา ในส่วนสารบัญญัติเป็นกฎหมายที่บัญญัติถึงการกระทำเช่นนั้นเช่นนั้นเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ ส่วนกฎหมายอาญาในส่วนวิธีสบัญญัติเป็นบทบัญญัติถึงวิธีการทั้งหลายที่ผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำผิดนั้นจะต้องดำเนินไปอย่างไรจึงจะ让他ได้รับความยุติธรรมอย่างดีที่สุด

ถ้ากล่าวถึงกฎหมายอาญาในความหมายอย่างแคบ ก็คือกฎหมายอาญาในส่วนสารบัญญัติ ปัจจุบันนี้มีประมวลกฎหมายอาญาดังกล่าวข้างต้น แต่ต้องเข้าใจว่ากฎหมายอาญามีได้มีอยู่เฉพาะในประมวลกฎหมายอาญาเท่านั้น กฎหมายที่มีชื่ออย่างอื่น ๆ หากมีบทบัญญัติว่าการกระทำอย่างใดเป็นความผิด และได้กำหนดโทษไว้ก็ต้องถือว่าเป็นบทบัญญัติว่าด้วยการนั้น ๆ เป็นกฎหมายอาญาด้วย

ความผิดที่เห็นได้อยู่ในตัวเอง (mala in se) ซึ่งเป็นความผิดที่กำหนดขึ้นจากความประพฤติอันฝ่าฝืนต่อศีลธรรม เช่น ลักทรัพย์ ชิงทรัพย์ ฆ่าคน ทำร้ายร่างกาย วางเพลิง ส่วนใหญ่จะมีบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญา คนส่วนมากย่อมจะรู้ว่าการกระทำนั้น ๆ เป็นความผิด

แต่ในบางเรื่องรัฐจำเป็นต้องบัญญัติห้ามการกระทำบางอย่างเพื่อประโยชน์ของรัฐ โดยกำหนดเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ เรียกว่าเป็นความผิดที่ต้องห้าม (mala prohibita) ความผิดประเภทนี้มีกระจัดกระจายอยู่ในกฎหมายอื่น ๆ ทั่วไป เช่น พระราชบัญญัติจราจรทางบก พระราชบัญญัติรับราชการทหาร พระราชบัญญัติศุลกากร พระราชบัญญัติการประมง พระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เชือก

นอกจากประมวลกฎหมายอาญาจะมีบทบัญญัติว่าด้วยความผิดสำคัญ ๆ แล้ว ในประมวลกฎหมายฉบับนี้ยังได้วางหลักทั่วไปซึ่งใช้ในกรณีแห่งความผิดตามกฎหมายอื่นด้วย (มาตรา 17) ประมวลกฎหมายอาญาจึงเป็นแกนสำคัญของกฎหมายอาญาในส่วนที่เป็นสารบัญญัติ

หลักที่ว่าไม่มีความผิดหรือการลงโทษถ้าปราศจากกฎหมายนั้น มีปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2521 มาตรา 26 ดังนี้

“บุคคลจะไม่ต้องรับโทษอาญา เว้นแต่จะได้กระทำการอันกฎหมายซึ่งใช้อยู่ในเวลาที่กระทำนั้นบัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ และโทษที่จะลงแก่บุคคลนั้นจะหนักกว่าโทษที่กำหนดไว้ในกฎหมายซึ่งใช้อยู่ในเวลาที่กระทำความผิดมิได้”

ประมวลกฎหมายอาญาได้มีบทบัญญัติทำนองเดียวกัน คือ มาตรา 2 วรรคแรก ความว่า

“บุคคลจักต้องรับโทษในทางอาญาต่อเมื่อได้กระทำการอันกฎหมายที่ใช้ในขณะกระทำนั้นบัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ และโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำนั้นต้องเป็นโทษที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย”

บทบัญญัติที่กล่าวมาแล้วย่อมเป็นที่เข้าใจได้ว่าเมื่อบุคคลกระทำการอันหนึ่งอันใดลงไป จะต้องรับโทษในทางอาญาหรือไม่ ต้องมีกฎหมายในขณะที่กระทำนั้นบัญญัติว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นความผิด และได้กำหนดโทษไว้ด้วยถ้าไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้ จะให้เขาต้องรับโทษในทางอาญาไม่ได้

ประมวลกฎหมายยังได้วางกฎเกณฑ์ไว้เป็นหลักด้วยว่า บุคคลที่กระทำการอันกฎหมายบัญญัติว่าเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้นั้น จักต้องมีความรับผิดชอบในทางอาญาอย่างไรบ้างหรือไม่

ข้อเท็จจริงว่า ก. ช่าง ช. เพียงเท่านี้จะถือว่า ก. มีความรับผิดชอบในทางอาญาแล้วไม่ได้ ก. ช่าง ช. โดยมีเจตนาหรือไม่มีเจตนา หรือโดยประมาท หรือโดยอุบัติเหตุ แม้จะเป็นเรื่องช่างโดยเจตนา ถ้า ก. ช่าง ช. เพื่อป้องกันตัว โดยความจำเป็น โดยบันดาลโทสะ โดยถูกบังคับ หรือ ก. เป็นเด็ก เป็นคนวิกลจริต เหล่านี้เป็นตัวอย่างให้เห็นว่า แม้ ก. ช่าง ช. การช่างอาจไม่เป็นความผิด หรือเป็นความผิดแต่ไม่ต้องรับโทษ หรือต้องรับโทษแต่อาจได้รับโทษน้อยลง กฎเกณฑ์ที่ประมวลกฎหมายอาญาวางหลักไว้นี้ คือความรับผิดชอบของบุคคลทางอาญา.